

Türkiye'nin yeni dış politikasının, Arap kamuoylarında yarattığı heyecan nedeniyle Mısır yönetiminde rahatsızlığa neden olduğu iddia ediliyor.

İnceleme

Cem YILMAZ
Gazi Üniversitesi U.İ.B.
Doktora Öğrencisi
cem.yilmaz@gazi.edu.tr

MISIR'DA İKTİDAR DEĞİŞİMİNİN ORTADOĞU POLİTİKASI VE MISIR-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Handover in Egypt Presidency: Implications on Middle East and
Egypt-Turkish Bilateral Relations

Abstract

The year 2011, most probably will mark a shift in Egypt politics and generate domestic and international implications. 30-years-reign of Husnu Mubarek is about to be terminating. Most favored candidate for the Presidency is his son, Gamal Mubarek. Gamal, in general, is equipped with a liberal standpoint in politics. However, this standpoint may create turmoil in domestic politics. This, in turn, might deteriorate the Middle Eastern politics. As an active player of the region, Turkey should be aware of the risks arising from the handover in Egypt and be prepared for alternative methods of dealing with the challenges. My argument is that currently Egypt is in a dilemma between discontent and reactionary methods against Turkey's active involvement in Middle East politics. And the handover of the reign may further complicate this situation.

İnceleme

Giriş

Mısır, Hüsnü Mübarek'in 30 yıllık devlet başkanlığına veda etmeye hazırlanıyor. Bu konuda, Mübarek'in ağzından henüz resmi bir açıklama çıkmamış olsa da ilerleyen yaş ve genç siyasetlere yol açılması gerektiği yönündeki görüşü, 2011 yılındaki seçimde aday olmayabileceğini göstermektedir. Cemal Abdul Nasır ve Enver Sedat'ın ölümüne kadar lider olarak kaldığı düşünülürse Mübarek'in de aynı yöntemi seçebileceği düşünülebilir. Ancak, genel kanı Mübarek'in koltuğu devredeceği yönündedir. Aksine bir tutum sürpriz olarak değerlendirilecektir. Bu çalışmada, 2011'de iktidar değişimi olması durumunda, Türkiye'nin son dönem bölge politikası kapsamında Mısır-Türkiye ilişkilerinin nasıl etkileneceği tartışılacaktır.

1981'den beri iktidarda olan Mübarek'in yerine Başkanlık için şimdilik iki kişinin adı geçmektedir. İlki, Birleşmiş Milletler Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) eski Başkanı Muhammed El Baradei. Ancak, Baradei'nin aday olabilmesi için anayasal engeller ya da zorluklar bulunmaktadır. Mısır Anayasasına göre, Devlet Başkanlığına aday olmak için Halk Meclisi'nin üçte birinin oyu gerekmektedir. Başkan seçilmek için ise üçte iki çoğunluğu ele geçirmek gerekiyor. Baradei, bu oranları yakalamak için önemli ölçüde çaba sarf etmek durumunda kalacaktır.

İkinci aday ise Hüsnü Mübarek'in oğlu Cemal Mübarek. 47 yaşındaki Mübarek, Mısır Amerikan Üniversitesi mezunu; Kahire ve Londra'da ABD sermayeli bir banka için çalışmış. 2000 yılında, baba Mübarek kendisini Ulusal Demokrasi Partisi'nin Genel Sekreteri yapmıştır. Cemal Mübarek, siyasi liderlerden Winston Churchill ve Margaret Thatcher'ı örnek aldığı ifade etmektedir.¹ Londra'da yaşadığı yıllarda, İngiltere'deki liberalleşme rüzgarından fazlasıyla etkilendiği anlaşılmaktadır. Göreve gelmesi durumunda ki babasının kendisini desteklemesi kuvvetle muhtemel,² Mısır'ın iç politikasında da benzer bir yaklaşım göstereceği öngörülebilir. Bu durum, Mısır'ı artan bir şekilde Batı blokuna yakınlaştıracaktır. ABD de Hüsnü Mübarek'in Batılı bir eğitim almış ve İngiltere'de finans sektöründe çalışmış liberal görüşlü oğlu-

nu, başarılı olup olmayacağı konusunda şüphesi olsa da destekleyecektir.

Cemal Mübarek, Müslüman Kardeşler'i önemli bir sorun olarak tanımlamaktadır. Bu konuda, babası ile aynı görüştedir, ancak bu soruna karşı alacağı önlemler daha farklı olabilecektir. Zira, ülkenin ekonomi ve politika alanında reformlara ihtiyacı olduğunu ve bu reformları gerçekleştirecek yürekli yöneticilere ihtiyacı olduğunu altını çizmektedir.³ Ancak, bu reformlar iç politika da aykırı seslerin yer almasına ve iktidarı eleştirmesine izin verecek midir? Cemal Mübarek, Başkanlık koltuğuna oturduğunda reform politikası açısından bu tür bir çelişkiye düşebilecektir. Mevcut durumda ülkesi için reform ihtiyacından ve bu süreçte cesur olunması gerektiğini ortaya koymaktadır. İktidara geldiğinde ise bu cesareti gösterip gösteremeyeceği tartışmalıdır. Öncelikle, daha demokratik bir devlete doğru gidiş babasının çizgisine tamamen ters düşecektir. Hüsnü Mübarek dönemi, insan hakları ihlallerinin sıklıkla gözlendiği; aykırı görüşlerin polis zoruyla bastırıldığı bir dönem olarak tarihe geçecektir. Bu döneme "otoriter istikrar" dönemi olarak bakılmaktadır.⁴ Cemal Mübarek'in, iktidardaki yerini sağlamlaştırmak için söyleminin aksine devletin baskı araçlarına başvurup başvurmayacağı kesinlik arz etmemektedir. Şu ana kadarki gelişmeler, son derece sınırlı da olsa yapılan demokratik reformların Müslüman Kardeşler'in işine geldiğini göstermiştir. Müslüman Kardeşler 2005'deki son Parlamento seçimlerinde 88 sandalye kazanmıştır. Diğer taraftan, Cemal Mübarek'in ordu ve polis tarafından da desteklenmesi gerekir ki bunu sağlayabilmek için reformlar ile güvenlik boyutu arasında hassas bir denge oluşturması gerekecektir. "Otoriter istikrar" döneminden her kafadan bir sesin çıktığı bir ortama geçiş Mısır ordusu ve polisi tarafından hoş karşılanmayacaktır. Cemal Mübarek'in bu konuda başarılı olamama ihtimalinin yüksek olduğunu ortaya koyan görüşler şimdiden ortaya çıkmıştır.⁵Th

İktidar Değişiminin Ortadoğu Politikasına Etkileri

Dış politika açısından bakıldığında ise Cemal Mübarek'in devlet başkanı olması halinde Mısır'ın ana ekseninde bir kayma söz konusu

İç politikasında yaşanabilecek muhtemel karmaşalar nedeniyle dış politikasında da tutarsız politikalara imza atabilecek bir Mısır karşısında, Türkiye'nin bölgede daha esnek, alternatifli bir politika izlemesi gerekecektir.

olmayacaktır. Aldığı eğitim ve İngiltere'de özel finans sektöründe çalışmış olması ideolojisini ve söylemlerini şekillendirmiştir. Ortaya çıkan resim, onun yeni kuşak liberal bir politikacı olarak tanımlanmasına yol açmaktadır. Cemal Mübarek'in geçmişi ve mevcut söylemlerinden ülkesinin ABD'ye yakınlığını artırabileceği izlenimi alınmaktadır. Bu bağlamda Mısır'ın, İsrail ile ilişkiler konusunda 1978'de Enver Sedat'ın temelini attığı çizgiyi sürdüreceği öngörülmektedir. İsrail devletinin yaşam hakkını kabul eden, Filistin devletinin kurulmasını savunan ancak net bir taraf tutmayan ve aktif ama yön verici olmaktan uzak bir arabuluculuk görevi sürdüren bir Mısır tahayyül edilebilecektir. Ancak, Mısır'ın şu ana kadarki arabuluculuğu bu konuda önemli bir ağırlığı olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Sadece, bölgede İsrail ile barış içinde yaşamayı kabul etmiş, ABD ile işbirliği yapan, dolayısıyla bu devletlerce makul addedilen, aynı zamanda bölgenin diğer devletlerine göre gelişmiş bir ülkenin, bölgenin en önemli sorununa katılımı olarak yorumlanmalıdır. Buradaki önemli husus, Mısır'ın İsrail-Filistin sorununda 1979'dan beri belirleyici olmadığı, bundan sonra da olamayacağıdır.

Türkiye Açısından Yansımalar

Mısır'ın Türkiye algısına bakıldığında, tüm Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi ikili bir algılayış öne çıkmaktadır. Türkiye'nin emperyalist ülkelere karşı kazandığı Kurtuluş Savaşı, Mısır tarafından da hayranlıkla, öte yandan laik bir devlet yapısının kurulması ise şüpheyle karşılanmıştır. Türkiye, NATO üyesi iken Mısır bu örgütün dışında kalmaktadır. Genel resimde Türkiye, Batılı kurumlarla Mısır'dan daha yoğun bir şekilde bütünleşmiştir. İki ülke ilişkileri, Ortadoğu politikası çerçevesinde ele alınmalıdır.

Ortadoğu politikaları açısından Mısır'ın, ABD ile işbirliği içerisinde olduğunun altını çizmiştik.

Birinci Körfez Savaşında ABD'yi desteklemiştir. Irak'ın 2003 yılında işgalinde ise sadece çekincesini ortaya koymuştur. ABD askeri unsurları, Süveyş Kanalından rahatlıkla geçebilmektedir. Mısır, İsrail devletinin varlığını 1978'den beri kabul etmekte; hatta İsrail'in Filistin'e yönelik kullandığı orantısız güce karşı sesini çıkarmamaktadır. Refah sınır kapısından Gazze'ye girmek isteyen yardım konvoylarına her zaman izin vermemektedir.

Türkiye ise İsrail'in 2008 yılındaki Gazze operasyonundan sonra İsrail'i ciddi bir şekilde eleştirmiştir. Ocak 2009'daki Davos Zirvesi'nde iki taraf arasında önemli bir gerginlik yaşanmıştır. Mayıs 2010'daki Mavi Marmara baskını sonucunda ise iki taraf arasındaki ilişkiler en alt düzeye inmiştir. Bu gelişmelerle birlikte Mısır ve Türkiye, İsrail-Filistin sorununda farklı bloklara geçmiş bir görüntü vermektedir. Ancak, pratikte ortaya çıkan sonuç Mısır'ın aktif ama tarafsız arabuluculuğu, Türkiye'nin ise taraf olan ancak doğrudan görüşmelerde yer alamadığından katılımı içermeyen politikasıdır. Bu şartlar altında, Türkiye'nin girişken hali masaya oturmadığı sürece Mısır tarafından tepkiyle karşılanmayacaktır. Yine de Mısır'ın hareket alanı içinde Türkiye'nin girişimde bulunması Mısır açısından rahatsız edicidir. Şöyle ki Mısır, Türkiye'nin İsrail-Filistin sorununda arabulucu statüsüne ulaşma ihtimalinden endişe edebilecektir. O zaman, bu görüşmelere kendi katılımı zorlaşabilecek ya da görüşmelerde zaten istediği ağırlığı hissedilmeyen Mısır daha pasif bir katılımı kabullenmek durumunda kalacaktır. Mısır bakış açısında, Türkiye'ye karşı duyulan kuşkunun kaynağında bu algılayışın olduğu değerlendirilmektedir. Ancak kuşkunun derecesinin önemli bir boyuta varmadığını belirtmek gerekir, çünkü Türkiye'nin İsrail-Filistin sorununda masaya oturma ihtimali, İsrail-Türkiye ilişkilerinin geldiği noktada kısa ve orta vadede düşüktür.

İnceleme

Cemal Mübarek'in babası Hüsnü Mübarek'in yerine geçmesi halinde Mısır'ın iç ve dış siyasetinde belirgin bir değişim beklenmiyor.

Bu noktada iki ülke arasında önemli bir farklılığa işaret etmekte fayda bulunmaktadır. 2007 yılında yapılan bir çalışmaya göre Türk insanının %86'sı ABD'nin Irak'tan çekilmesi gerektiğini düşünmektedir.⁶ Türk dış politikasına bakıldığında söz konusu kamuoyunun siyasal düzleme yansıdığı gözlenmektedir. Diğer bir deyişle, halkın duruşu ile hükümetin duruşu arasında bir çelişkidir söz edilemez. Mısır'da ise Türkiye'de yapılan anket veya araştırmaya benzer araştırmalar yapmak mümkün olmayabilir. Ancak, benzer bir anket yapılmış olsa ABD'nin Irak'tan çekilmesini sa-

vunan Mısır insanının oranı, Türkiye'deki orandan yüksek olabilecektir. Buna rağmen, Mısır halkının görüşleri, baskı altına alındığından Ortadoğu politikasına yansımayaacaktır. İki ülke arasında mevcut şartlar altında bölge politikası açısından temel fark budur ve aşağıda belirteceğimiz sonuca yol açmaktadır.

Türkiye'nin, özellikle Ahmet Davutoğlu'nun Mayıs 2009'da Dışişleri Bakanı olmasıyla yürütmeye başladığı çok yönlü dış politikanın bir ayağı da aktif bir Ortadoğu politikasıdır. Türkiye'nin bu politikasının Arap insanını etkilemesinin Mısır'ı rahatsız etmesi ise son derece doğal bir sonuçtur. Hiçbir devlet, halkının bir başka devletten medet ummasını içine sindiremez. Bu sebeple, Türkiye'nin Mısır toplumuna ve Arap dünyasının gönlüne hitap etmesi Ortadoğu'nun büyük abisi Mısır'ın kolay kolay sindirebileceği bir durum değildir. Hüsnü Mübarek yönetiminde otoriter bir sistem olduğu için halkın bu duyguları siyasal düzleme yansımamaktadır. Ancak, Cemal Mübarek'in bu durumla nasıl baş edeceği demokratik eğilimleri de dikkate alındığında merak konusudur. Toplum, duygularını Müslüman Kardeşler veya oluşabilecek diğer araçlarla siyasal düzleme yansıtacak ortama kavuşursa, Mısır siyasal sistemi derinden etkilenebilecek ve hatta yeni Başkan koltuğunu korumakta zorlanabilecektir. Mısır'ın Ortadoğu'nun ve Arapların lideri olma konumu çoktan sona ermiştir. Enver Sedat ile başlayan bu süreç, Hüsnü Mübarek ile tescillenmiştir. Mısır, Ortadoğu politikasında açmaza yol açan bir meşruiyet sorunu ile baş başadır.⁷ Cemal Mübarek ile de Arap dünyasına liderlik etmek için geri dönüşün hiçbir zaman mümkün olamayacağını işaretleri alınmaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye'nin bölgedeki aktifliğinin Arap insanını etkilemesinin Türkiye'ye olan faydası ise dikkatle değerlendirilmelidir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin Arap toplumlarının manevi desteğini almasının ekonomik ve siyasi getirileri doğru bir şekilde hesaplanmalıdır. Ekonomik açıdan olumlu bir gidişat söz konusudur. Mısır özelinde değerlendirilirse iki ülke arasında önemli bir ticaret hacmi artışı söz konusudur. Mısır halkının ve iş çevrelerinin Türkiye'ye olumlu bakışının bunda etkisi büyüktür. Ancak siyasi yönden bakıldığında, bu tablonun Türkiye'ye ne kattığı belirsizdir. Halkların sempatiyle ancak

Gerek Türkiye gerek Mısır, İsrail ile yakınlaştığı veya İsrail'in çıkarlarına çanak tutacak kadar tepkisiz kaldığı dönemlerde birbirlerine eleştirel yaklaşım göstermektedir. Yapılması gereken, İsrail-Filistin sorununa bölgedeki ortak çıkarları koruyarak yaklaşmaktır.

devletlerin kuşkuyla baktığı bir Türkiye bölgede ne kadar başarılı olabilir?

Mısır devletinin, ilk ve orta dereceli okullarında okuttuğu ders kitaplarında Osmanlı İmparatorluğu'nu "fetheden" statüsünden "işgalci" statüsüne geçirmesi belli bir rahatsızlığın göstergesi olarak yorumlanabilecektir.⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır'ı yönettiği dönem, Mısırlılar tarafından olumlu algılanmamaktadır. Ancak bunun dışı vuruşunun, Türkiye'nin aktif Ortadoğu politikası uygulamaya başlamasının hemen sonrasına denk gelmesi düşündürücüdür. Gerçi, Mısır'ın Ankara Büyükelçisi Dr. Muhammed Alaa Eldin A. Şevki El Hadidi, Mısır'ın Türkiye'yi kıskanmadığını ve Ortadoğu'da rakip olarak görmediğini ifade etmektedir. Diğer taraftan, iki ülke arasında ciddi yanlış anlamalar ve iletişim eksikliği olduğunun da altını çizmektedir.⁹ Mısır'ın resmi görüşünü yansıtmaya açısından önem taşıyan Büyükelçinin dikkat çekici beyanlarından biri de Gazze halkı ile Hamas arasında fark gördüklerini ortaya koymasıdır.¹⁰ Mısır'ın Hamas'ın 2006'da Gazze'de kazandığı seçimi görmezden geldiği ve Hamas'ı sadece şiddete dayalı direnişte bulunan bir yapılanma olarak algıladığı anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili Türkiye'nin bakış açısının ise farklı olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye, Hamas'ın Gazze'de seçimle meşruiyet kazandığı ve bu yüzden bölgenin meşru temsilcisi olduğunu savunmaktadır.

ABD-İsrail-Türkiye ekseninde son dönemde yaşanan kırılmalar, ABD ve İsrail'in Türkiye'ye karşı ultimatolar yaratmak için Mısır'ı kullanabilme ihtimalini akla getirmektedir. İsrail çıkarlarına aykırı bir duruş sergileyen Türkiye'nin geri plana itilmesi, onun yerine yön verici olmaktan uzak ve pasif bir Mısır'ın ön plana itilmesi ihtimal dahilindedir. Türkiye'nin Dağlık Karabağ, sözde Ermeni soykırımı, Kıbrıs gibi sorunlarının Mısır tarafından kaşınması mümkündür.

Temmuz 2005'de Mısır, Kıbrıs Rum Yönetimi ile Akdeniz'de petrol ve doğalgaz arama anlaşması imzalamıştır.¹¹ Söz konusu anlaşma, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin karasularına müdahale anlamına geleceğinden, Türkiye tepki göstermiştir. Mısır, Türkiye'nin tepkisi karşısında anlaşmanın yürürlüğe girmesini süresiz olarak ertelemiştir.¹² 1967'den itibaren Mısır'ın din eksenli dış politikayı bırakıp ulusal çıkar eksenli politika anlayışına geçmesi önemli bir göstergedir.¹³ Söz konusu değişiklik olmasıydı Mısır, Müslüman bir ülkenin aleyhine Hıristiyan bir devletle anlaşma imzalamazdı. Türkiye'nin sadece kültürel ve tarihi bağlara dayanarak girişimde bulunması istenen sonucu yaratmayabilir. Türkiye, Mısır'ı kazanmak için ortak çıkar noktaları yaratmak durumundadır.

Yukarıdaki örneğe benzer bir durum, Mavi Marmara baskınından sonra Ağustos 2010'da İsrail Başbakanı Netyahu'nun Yunanistan'ı ziyaret etmesiyle yaşanmıştır. İki ülke arasında 1994'ten beri Ege denizinde doğal afetlere karşı önlemler konusunda yapılan tatbikatların başka alanlarda da yapılabilme ihtimalinin ortaya çıkması Türkiye'yi rahatsız edebilecektir. İsrail'in buradaki amacı Türkiye'yi çevreleyerek kendi çıkarlarına karşı gelmesini önlemektir. Aynı şekilde, Mısır da Yunanistan'a benzeyecek şekilde kullanılabilir. Bu ihtimale karşı Türkiye'nin önleyici tedbirleri alması gerekmektedir.

Ortadoğu politikasının en önemli oyuncularından biri hiç kuşkusuz İran'dır. İran, Anayasası ile kendisini tüm Müslüman halkların haklarını savunmakla görevlendirmiştir. Bu görev, İran'ı bölgede aktif bir politika izlemeye yöneltmektedir. Zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının yardımıyla İran kendi açısından bağımsız bir politika izlemektedir. Ortadoğu'daki Şii eksenini ise ustalıkla kullanmaktadır. Örneğin, ABD'nin Irak'ı işgalinden en kazançlı çıkan ülke İran'dır. Irak

İnceleme

nüfusunun %60'ının Şiilerden oluşması, Saddam Hüseyin döneminde siyasal hayattan dışlanmış olan bu grubu, İran'ın etki alanına almasını kolaylaştırmıştır. Lübnan'daki Şiileri Hizbullah vasıtasıyla etki alanında tutması İsrail'in başını önemli ölçüde ağrıtmaktadır. Şiilik, İran'ın Körfez bölgesi ülkelere kadar uzanmasını sağlamaktadır. İran'ın bölgede din ekseninde sağladığı nüfuzundan en fazla olumsuz etkilenen ülkelere biri Mısır'dır. Bu şartlar altında, İran'ın bölgedeki gücünü dengeleyecek bir Türkiye'nin ortaya çıkması Mısır'ı endişelendirmemelidir. Nüfusunun önemli bir çoğunluğu Sünni Müslüman iki ülke olan Türkiye ve Mısır, Ortadoğu'da İran'a karşı bir güç dengesi yaratabilir. Ancak böylesi bir dengenin İran'ın dışlanmasına sebep olmaması gerekir. İran'a karşı Batılı devletlerce uygulanan yaptırımlara karşı İran'ı korumak ve dengeleyici bir rol oynamak isteyen Türkiye'den zaten böyle bir şey beklenemez. Bunun yanında, Türkiye'nin dengeleri gözetmeden giriştiği aktif bir Ortadoğu politikası bölgenin büyük oyuncularının kendisine karşı bloklaşmasına yol açabilir. Yapılması gereken, İran'ın Türkiye'nin de bölgede önemli bir oyuncu olduğu hissini almasıdır.

Sonuç

2011 yılındaki Devlet Başkanlığı seçimlerinin Mısır için bir takım belirsizlikleri beraberinde getireceği genel kabul görmüş bir tespittir. İstik-

rarlı bir iç politika varsayımı yapılmasının zor olduğu değerlendirilmektedir. Kendi içinde barışık olmayan bir Mısır ile işbirliği içerisinde olmak kolay olmayacaktır. Cemal Mübarek'e karşı Mısır ordusunda bir yapılanma olması durumunda dengeler tamamıyla değişebilecektir.

İki ülke ilişkileri ve bölge politikaları açısından bakıldığında, hoşnutsuzluk ile tepki göstermek arasında bocalayan bir Mısır ile bir süre daha karşı karşıya kalınabileceği değerlendirilmektedir. İç politikada yaşanabilecek muhtemel karışmalarda dış politikada da tutarsız politikalara imza atabilecek bir Mısır karşısında Türkiye, bölgede daha esnek, alternatifli bir politika izlemesi gerekecektir. Öncelikle, Türkiye'nin Neo-Osmanlılık gibi abartılı bir söyleme başvurması kendisi için olumsuz sonuçlar yaratabilecektir. Böylesi bir söylem, bölgenin diğer oyuncularının olduğu gibi Mısır'ın da kuşklarını pekiştirmekten başka bir fayda sağlamayacaktır.

İki taraf da İsrail ile yakınlaştığı veya İsrail'in çıkarlarına çanak tutacak kadar tepkisiz kaldığı dönemlerde birbirlerine eleştirel yaklaşım göstermektedir. Yapılması gereken, İsrail-Filistin sorununa bölgedeki ortak çıkarları koruyarak yaklaşmaktır. Soruna, İsrail ile ABD çizgisinde bir yaklaşım ve gemileri yakma pahasına atılan adımlar iki ülkenin de çıkarına olmayacaktır. ■

DİPNOTLAR

- 1 "Gamal Mubarek: We Need Audacious Leaders", Middle East Quarterly, Vol. 16, No.1, Winter 2009, s. 67. Bu mülakat, ilk olarak Temmuz 2008'de Politique Internationale'de yayımlanmıştır.
- 2 Mısır'ın şu ana kadarki seçim karnesi çok zayıftır. Dolayısıyla, Hüsnü Mübarek rahatlıkla oğlunun Başkan seçilmesini sağlayabilecektir. Benzer bir görüş için <http://www.haaretz.com/news/mubarak-egypt-presidential-elections-will-be-freer-in-2011-1.262119> (Son Erişim: 6 Ekim 2010).
- 3 "Gamal Mubarek: We Need Audacious Leaders", Middle East Quarterly, Vol. 16, No.1, Winter 2009, s.68.
- 4 Steven A. Hook, "Political Instability in Egypt", Ağustos 2009, Council on Foreign Relations, http://www.cfr.org/publication/19696/political_instability_in_egypt.html?gclid=CM_j9bOvvqQCFUF7Aodsyp10Q, s. 3 (Son Erişim: 8 Ekim 2010).
- 5 Steven A. Hook, "Political Instability in Egypt", Ağustos 2009, Council on Foreign Relations, http://www.cfr.org/publication/19696/political_instability_in_egypt.html?gclid=CM_j9bOvvqQCFUF7Aodsyp10Q, s. 2 (Son Erişim: 8 Ekim 2010).
- 6 Brian J. Grim- Richard Wike, "Turkey and Its (Many) Discontents", 25 Ekim 2007 <http://pewresearch.org/pubs/623/turkey> (Son Erişim: 8 Ekim 2010).
- 7 Mehmet ÖZKAN, "Mısır Dış Politikasında Filistin ve Bölgesel Yansımaları", Akademik Ortadoğu, Cilt 4, Sayı 1, 2009, s.98.
- 8 "Mısır'da ders kitapları artık Osmanlı'yı 'işgalci' olarak tanıtacak", Milliyet, 22 Eylül 2010, <http://www.milliyet.com.tr/misir-da-ders-kitaplari-artik-osmanliyi-isgalci-olarak-tanitacak/dunya/sondakikaarsiv/08.10.2010/1292117/default.htm> (Son Erişim: 8 Ekim 2010).
- 9 "Ortadoğu'da Yaşanan Son Gelişmeler Işığında Türkiye-Mısır İlişkileri Konferansı Yapıldı", 15 Ocak 2010, <http://www.usakgundem.com/haber/49120/-quot-ortado%C4%9Fu-39-da-ya%C5%9Fanan-son-geli%C5%9Fmeler-i%C5%9F%C4%B1%C4%9F%C4%B1nda-t%C3%BCrkiye-m%C4%B1s%C4%B1r-%C4%B0li%C5%9Fkileri-quot-konferans%C4%B1-yap%C4%B1ld%C4%B1.html> (Son Erişim: 8 Ekim 2010).
- 10 "Ortadoğu'da Yaşanan Son Gelişmeler Işığında Türkiye-Mısır İlişkileri Konferansı Yapıldı", 15 Ocak 2010, <http://www.usakgundem.com/haber/49120/-quot-ortado%C4%9Fu-39-da-ya%C5%9Fanan-son-geli%C5%9Fmeler-i%C5%9F%C4%B1%C4%9F%C4%B1nda-t%C3%BCrkiye-m%C4%B1s%C4%B1r-%C4%B0li%C5%9Fkileri-quot-konferans%C4%B1-yap%C4%B1ld%C4%B1.html> (Son Erişim: 8 Ekim 2010).
- 11 "Cyprus and Egypt sign offshore oil and gas cooperation deal", 17 Ağustos 2005, <http://www.gasandoil.com/GOC/news/nta53382.htm> (Son Erişim: 8 Ekim 2010).
- 12 "Egypt suspends oil deal with Greek Cyprus", 30 Mart 2007, http://www.africanoiljournal.com/03-30-2007_egypt_suspends_oil_deal_with_greek_cyprus.htm (Son Erişim: 8 Ekim 2010).
- 13 Mehmet ÖZKAN, Mısır Dış Politikasında Filistin ve Bölgesel Yansımaları, Akademik Ortadoğu, Cilt 4, Sayı 1, 2009, s.90.